

L'obra de l'artista Josep Bartolí: dibuixar, un recurs per a sobreviure

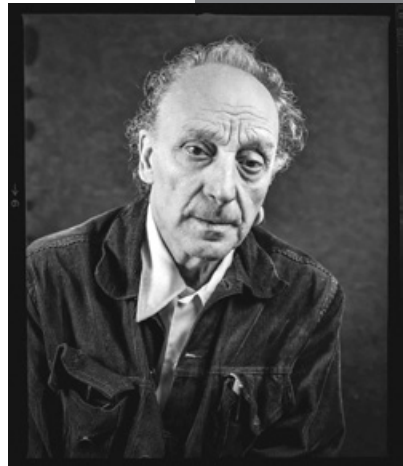
No sé si us parlaré de la retirada, que ja ho coneixeu més que tothom. Primer em presento. Potser no tothom sap qui soc. Em dic Jordi Bartolí. Visc aquí a Matamala tot l'any, des de fa uns quinze anys. Soc reporter gràfic, fotògraf de premsa jubilat. A part d'això -i no en tinc la culpa- soc el nebot de Josep Bartolí. Josep Bartolí era un dibuixant molt important de l'exili català a Mèxic i als Estats Units. Per ell s'ha fet una exposició al Memorial de Ribesaltes, que es va tancar el vint-i-u de setembre després d'un any d'exposició. Josep Bartolí era un dibuixant de la República espanyola, molt compromès amb la República evidentment quan va esclatar el cop d'estat feixista el 18 de juliol del 1936, amb altres dibuixants de la premsa barcelonina. Hi havia molts dibuixants en aquella època, hi havia poques fotos i molts dibuixos a la premsa, hi havia molts diaris, cada cosa es multiplicava i hi havia molts dibuixants per a la premsa diària. El meu oncle n'era un. Dibuxava per *l'Esquella de la Torratxa*, *La Humanitat*, *La Campana de Gràcia*, tota una sèrie de diaris d'uns àmbits polítics bastant diversos. Va formar el Sindicat de Dibuxants Professionals de la República i es va afiliar a la UGT ja ràpidament. Va contribuir a l'esforç de propaganda de guerra fent cartells, murals i tota mena d'expressió gràfica, sempre en defensa de la República.

Al mateix temps se'n va anar cap al front d'Aragó i es va passar la guerra dibuixant i tirant trets també. Va ser dels darrers que van deixar Belchite després d'haver-lo perdut. Recuperat, tornat a perdre i tornat a recuperar, i quan el van perdre definitivament, devia ser a la fi del 37 o alguna cosa així, doncs no hi va haver més remei que seguir la retirada de les tropes republicanes fins a passar la frontera al coll de Malrems, per la Menera. En aquell

Jordi Bartolí, fotògraf i nebot de l'artista

Josep Bartolí

moment el dibuixant i el combatent, perquè eren els mateixos, van ser acollits –perquè no tinc cap més mot per definir-ho– per la tan idealitzada República Francesa, que era una mica l'exemple, que era una mica el model de la Segona República espanyola. Van ser acollits als camps de concentració, i dic "camps de concentració" perquè així es deien. Era la denominació. Fins al 1941 va ser la denominació oficial donada per l'estat francès al que eren els camps de concentració. El govern de Vichy després els va reanomenar "camps d'internament". Avui encara hi ha una polèmica sobre el mot *camps de concentració*, però em sembla que és una polèmica que té més de revisionisme que de la realitat històrica.

Autorretrat de Josep Bartolí

El meu oncle va ser als camps de Sant Cebrià, de Barcarès, de Bram i altres, perquè hi ha moltes coses que no sabem. Es va escapar del tren que se l'enduia cap a Dachau, on l'havien de detenir. La Gestapo l'havia d'enviar a Dachau. El que és fantàstic és que aquest dibuixant, aquest periodista, perquè de fet era un periodista, una forma de periodisme, al camp de Bram es va dedicar a dibuixar. Dibuixar, dibuixar i dibuixar. Per existir, per resistir segurament i sobretot per aquesta mena d'obsessió al testimoniatge, adonant-se i realitzant, després de la derrota de la Guerra Civil, la desil·lusió de l'acollida de la República Francesa, va realitzar que ell tenia capacitat de portar un testimoniatge objectiu de dins, perquè els fotògrafs o els camerògrafs, a l'època no entraven als camps i si entraven, entraven entre quatre gendarmes que els ensenyaven el que hi havia més ben fet i prou. Ell a l'interior i sense cap mitjà, va poder aconseguir una llibreta que no era ni una llibreta de dibuixos o d'esbossos, sinó que era una llibreta de correspondència molt

bàsica, molt comuna, que segurament li va donar un gendarme a canvi de no sé què i va començar a dibuixar. Dibujar, dibuixar, dibuixar, d'una manera obsessiva tot el dia i va fer una colla de dibuixos.

La llibreta de dibuixos pertany a una família de col·leccionistes catalans, la família Canyameres de Terrassa que els han deixat dipositats en el memorial al camp de Ribesaltes. Amb aquesta llibreta es va escapar del tren de la Gestapo, va travessar la França ocupada tres vegades fins que va arribar a Marsella i va poder embarcar, clandestinament evidentment, en un vaixell cap a Mèxic, passant primer per l'Àfrica del Nord. A mi el que m'emociona més és quan arriba a Mèxic, a final del 1942. Quan arriba a Mèxic està fet pols. Quan baixa del vaixell pesa trenta quilos, està fet una merda. L'ajuden els del sindicat de ferroviaris mexicans, l'ajuda tota la comunitat exiliada, l'ajuden el Diego Ribera i la Frida Khalo, tota aquesta gent que acollien bé els republicans espanyols en un sentit general. Aquesta gent l'ajuda a tornar-se a fer una salut.

El 1944 publica a Mèxic un llibre que es diu *Campos de concentración 1939-194...*." El 1944, quan encara a França i a Europa no se sabia o se sabia poc què estava passant a Alemanya. Dic això, no per comparar-ho tot, com si tot fos igual, perquè evidentment els camps de concentració francesos no tenien res a veure amb els camps d'extermini alemanys. Evidentment que la història ha donat al mot *campos de concentración* una significació que de fet no tenia. Evidentment que als camps francesos no hi havia una decisió d'exterminar una part de la població com van decidir els nazis amb els jueus, els romanesos, gitanos i altres. Evidentment que no eren això els camps de concentració,

però aquest llibre –del qual a mi em queden dos exemplars originals– és el primer testimoniatge de la realitat del que van ser els camps de concentració francesos. 1944 a Mèxic. És a dir que encara la guerra no s'havia acabat a Europa. Això és una cosa excepcional.

Us invito –perquè els originals d'aquests dibuixos pertanyen a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, que ens els van deixar per l'exposició de Ribesaltes, que era la primera vegada que aquests dibuixos originals sortien dels calaixos

per ser exposats a la vista de tothom. Només amb això aquesta exposició ja era una cosa excepcional. Ara bé, si teniu un moment –us en calen dos, de moments– aneu a la pàgina web de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, que és molt fàcil de trobar i podeu veure els cent seixanta-vuit (em penso, no estic segur de la xifra) dibuixos del meu oncle.

Veureu que són, de vegades, molt difícils. Són dibuixos, no només del camp, sinó de la guerra, de tota la Guerra Civil. Són els dibuixos de les massacres dels franquistes. Són els dibuixos de les violències fetes a les dones als territoris conquerits pels feixistes. Són dibuixos que expliquen amb molt detall i molta precisió, amb un traç molt fi la realitat del que va ser la Guerra d'Espanya i els camps de concentració.

Abans que em diguin que s'ha acabat, soc jo mateix que poso voluntàriament fi a la ponència, però estic a la vostra disposició per continuar xerrant.

Jordi i Josep Bartolí